

РЕЦЕНЗІЯ

**рецензента, кандидата юридичних наук, доцента
Канєнберг-Сандул Оксани Костянтинівни
на дисертацію Войцехівської Дарини Юріївни
«Законодавче врегулювання релігійних відносин національних
меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст. », поданої на
здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Проголосивши незалежність, Україна як європейська держава постала перед проблемою забезпечення прав і свобод національних меншин, що проживають на її території та проведенням національної політики, яка повинна відповідати загальнолюдським інтересам і цінностям світової спільноти. Одним з актуальних завдань сьогодення є забезпечення балансу інтересів між правами та свободами національних меншин у духовній сфері та державною політикою спрямованою на підтримку та розвиток загальнодержавних цінностей та дотримання соціальної злагоди та миру. Вироблення консенсусу у взаємовідносинах між національно-релігійними групами та державою, повинно спиратися на досвід, який накопичений в процесі багатовікового історичного розвитку нашого народу. З цієї позиції, важливого значення набуває вивчення історико-правових аспектів правового регулювання релігійних взаємовідносин представників національних меншин, що безумовно актуалізує дисертаційне дослідження Д.Ю.Войцехівської.

Обрані автором територіальні межі дослідження – південноукраїнські території є одним із складних у етнічному та національному плані регіонів, оскільки на цих територіях продовжують проживати та тісно співпрацювати представники десятків різноманітних етносів, що мають власні традиційні релігійні уподобання та погляди, які сформувалися протягом багатьох віків. Такі регіони, як свідчить світова та національна історія, мають більш високий ступінь внутрішніх протиріч та конфліктності, що потенційно

може загрожувати як мирному співіснуванню мешканців регіону, так і стабільності самої української держави. Дослідження історичного досвіду державного регулювання конфесійних відносин на цій території дає змогу виявити інструменти державного впливу на міжконфесійні відносини в регіоні, виявити позитивний та негативний досвід застосованих правових норм, форм та методів правового регулювання, виробити практичні рекомендації актуальні для сучасного історичного етапу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Актуальність теми дисертаційного дослідження, його новаторський характер підкреслює зв'язок роботи з науковими програмами та темами, які розробляються у структурних підрозділах університету. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266), а також в рамках плану науково-дослідницької роботи кафедри історії держави і права за темою «Історико – правовий вимір процесу становлення прав та основоположних свобод людини в Україні».

Ступінь обґрунтованості наукових положень висновків та рекомендацій. Дисертаційне дослідження Д.Ю.Войцехівської подане на рецензування характеризується системним підходом до визначеного предмету дослідження. Дисертантка дослідила процес формування основних етнічних та релігійних груп населення Півдня України, визначивши особливості їх проникнення до регіону та фактори, які впливали на їх становище та подальшу історію. В роботі ґрунтовно проаналізовано основні тенденції та специфіку державної політики у сфері релігійних відносин, а також встановлено основні принципи, що були покладені в її основу. Прослідковано основні етапи конфесійної політики царського уряду щодо національних меншин Півдня України, а також

розкрито основні зміни політичного курсу та визначено причини цих змін. Досліджено нормативно-правову базу та умови реалізації представниками національних меншин релігійних прав і свобод у різних сферах суспільних відносин. Значну вагу приділено питанням правового регулювання зміни релігійного віросповідання представників національних меншин та змінам у політиці держави щодо питання міжконфесійних конверсій.

Про високу ступінь обґрунтованості положень та висновків свідчить нормативна та емпірична складова роботи, залучення до написання роботи праць не лише вітчизняних, але й зарубіжних дослідників. Загальні висновки свідчать про досягнення поставлених у роботі завдань та об'єктивному використанню загальних і спеціальних методологічних прийомів дослідження. Загалом рецензованій роботі притаманний належний для таких робіт ступінь аргументованості та новизни наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих Д.Ю.Войцехівською.

Наукова новизна положень, які виносяться на захист. Зміст дисертаційної роботи Д.Ю.Войцехівської дає можливість стверджувати, що сформульовані дисертанткою елементи наукової новизни, які були отримані в ході даного дослідження, є доведеними й такими, що несуть у собі низку концептуальних висновків і рекомендацій та мають теоретичне і практичне значення.

Робота не є першим дослідженням прав національних меншин, у тому числі у сфері релігійних відносин, в часи дореволюційної Росії. Водночас, роботу можна визнати одним з перших ґрунтовних регіональних досліджень правового регулювання міжконфесійних відносин представників найбільш чисельних етнічних груп, що у XVIII – на початку XX ст. населяли південноукраїнські губернії і перебували у тісних взаємовідносинах один з одним. Шляхом аналізу статистичних джерел дослідниця визначає конфесійну приналежність представників найбільш

чисельних етнічних груп, що дозволяє чітко окреслити предмет наукового пошуку.

Заслуговує на увагу методологічний підхід Д.Ю.Войцехівської, що був застосований нею в ході написання дисертаційної роботи, при якому аналіз законодавства, що регулювало міжконфесійні відносини, полягав не лише у формально-юридичному аналізові змісту правових норм, але й передбачав детальний розгляд причин та витоків їх змісту, а також дослідження практики їх реалізації, визначення ступеня гарантованості релігійних прав і свобод, ефективності обраних механізмів забезпечення.

Позитивної оцінки заслуговує проведений дисертанткою аналіз еволюції політики царського уряду у питанні поширення військового обов'язку на представників національних меншин та проблеми, що виникали внаслідок їх прагнення дотримуватися під час служби власних релігійних обрядів. Цілком слушною є думка авторки, політика царського уряду загалом проводилася у дусі ключового принципу загальної конфесійної політики – принципу віротерпимості. Це обумовлювало з однієї сторони використання армії та армійського побуту для поширення православної віри у середовищі новобранців. Водночас, безумовною заслугою авторки є відхід від суто негативної оцінки діяльності царського уряду у цій сфері та прагнення продемонструвати складний, непослідовний, характер державно-конфесійних відносин, де співіснували рішення, що як обмежували релігійні права і свободи, так і навпаки їх розширювали.

Значний інтерес становить погляд дисертантки на проблеми правового регулювання прозелітизму в конфесійних відносинах Півдня України, де це питання набуває особливої актуальності. Дослідницею було встановлено, що прозелітизм, або звернення осіб в іншу віру, незважаючи на встановлену державою заборону був поширеним явищем у південноукраїнських губерніях і часто викликав напруженість у міжконфесійних стосунках. Заслуговує на увагу позиція Д.Ю.Войцехівської

щодо причин існування у дореволюційному законодавстві норм, які обмежували місіонерську діяльність конфесій та встановлювали покарання за навернення іновірців у свою віру. Дослідниця розглядає ці заборони встановлені царським урядом не лише як механізм забезпечення інтересів православної церкви, але й прагне продемонструвати, що наявність обмежень була викликана об'єктивним факторами, зокрема необхідністю запобігання потенційним релігійним конфліктам, які могли спалахнути на поліконфесійному Півдні. Робота підкреслює, що ефективне правове регулювання прозелітизму сприяє зміцненню міжконфесійного діалогу та запобіганню конфліктам, а також наголошує на важливості діалогу між державними органами та релігійними громадами для вирішення спірних питань.

Наукове та практичне значення роботи. Висновки та пропозиції, які були зроблені за результатами написання дисертаційної роботи становлять науковий та практичний інтерес і можуть бути використані у різноманітних сферах. У науковій сфері – для подальшого доктринального аналізу проблематики правового регулювання релігійних відносин національних меншин, а також історії взаємовідносин царського уряду та етносів, що проживали у XVIII – на початку XX ст. на землях Півдня України. У правотворчій діяльності результати дисертаційного дослідження можуть бути використанні при розробці законопроектів про правовий статус національних меншин, релігійних організацій, а також здійсненні державою регуляторної діяльності у сфері міжконфесійних відносин. У навчальному процесі матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані для розробки відповідних курсів з канонічного права, з історії держави і права України, з курсів присвячених правам людини.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дослідження здійснена на належному рівні. Основні теоретичні положення та висновки дисертації викладено в трьох фахових статтях, які опубліковано

у збірниках наукових праць, що входять до переліку фахових видань, затверджених МОН України, та у шести тезах міжнародних і всеукраїнських конференціях. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертацій відповідає встановленим вимогам.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз дисертаційної роботи Д.Ю.Войцехівської не виявив фактів порушень академічної доброчесності.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертація складається з анотацій українською й англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (387 найменувань) та додатків.

Дискусійні положення та зауваження. Характеризуючи дослідження, як завершену наукову роботу з серйозною джерельною базою та належним науково-методологічним апаратом, вважаємо за необхідне звернути увагу на окремі дискусійні положення та недоліки притаманні дисертаційній роботі Д.Ю.Войцехівській

Підводячи підсумки свого дослідження дисертантка у висновках зазначає, що «прийняті російською владою нормативні акти, що спиралися на проголошений принцип віротерпимості, загалом створили відповідні юридичні умови для реалізації релігійних прав та свобод – більшості етнічних меншин було гарантовано можливість вільного сповідування своєї віри» (с.179). Вважаємо, що теза про «можливість вільного сповідування своєї віри» для зазначеного історичного періоду є дискусивною, оскільки у своїй роботі дисертантка неодноразово, спираючись на чисельні приклади, як з законодавства, так і практики реалізації правових норм, демонструвала наявність чисельних обмежень, що суттєво ускладнювали реалізацію релігійних прав і свобод. Відповідно, в ході захисту дисертації, Д.Ю. Войцехівській слід

уточнити чи вважає вона доведеним існування у національних меншин Півдня України в XVIII – на початку XX ст. права вільно, без обмежень, сповідувати свою віру (свобода совісті), і як це кореспондується з зафіксованими у дисертаційній роботі фактами заборон, обмежень, кримінальних покарань у сфері міжконфесійних відносин.

У дисертаційній роботі Д.Ю.Войцехівська неодноразово зауважує, що проблемою практичної реалізації релігійних прав і свобод національних меншин ставала відсутність належно розроблених гарантій, насамперед юридичних та організаційних. Погоджуючись з думкою автора, водночас хочемо звернути увагу, що не менш важливими були і питання економічної спроможності релігійних громад здійснити реалізацію наданих їм прав (будівництво релігійних споруд, фінансування діяльності священнослужителів, закупівля необхідних для здійснення релігійних обрядів матеріалів). Проведене нами дослідження умов життя німецьких колоністів у XIX – на початку XX століття виявило, що економічний фактор суттєво впливав на здатність менонітських та лютеранських громад реалізовувати надане їм право на сповідання своєї віри, особливо на перших етапах формування колоній. Заявлена робота є комплексним дослідженням, яке охоплює різні етнічні та релігійні групи, тож в ході захисту дисертаційної роботи слід встановити чи здійснювався дисертанткою аналіз матеріальних та фінансових умов діяльності релігійних організацій національних меншин Півдня України, та зробити висновок щодо можливості релігійних організацій і віруючих однаковою мірою реалізовувати свої права без економічних обмежень чи дискримінації.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Представлена Д.Ю.Войцехівською дисертаційна робота на тему «Законодавче регулювання релігійних відносин національних меншин на землях Південної України у XVIII – на початку XX століття» подана на

здобуття наукового ступеня доктора філософії, є цілісним, комплексним, завершеним науковим дослідженням.

Основні положення дисертації з належним ступенем повноти були відображені у наукових статтях, підготовлених та опублікованих дисертанткою, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертації.

Аналіз тексту дисертації Войцехівської Дарини Юріївни «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.», свідчить про відсутність порушень автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень і відомостей; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності; використано методики дослідження та джерела інформації.

Тема дисертації є актуальною, а сформульовані дисертанткою висновки є достатньою мірою обґрунтованими і не викликають принципових заперечень. Дисертація є завершеною працею, оформленою відповідно до встановлених вимог, а науково-обґрунтовані результати проведеного дослідження у сукупності розв'язують конкретні наукові завдання, що мають суттєве значення.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Підсумовуючи вищезазначене констатуємо, що дисертація Войцехівської Дарини Юріївни «Законодавче врегулювання релігійних відносин національних меншин Півдня України у XVIII – на початку XX ст.» відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор Войцехівська Дарина Юріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Рецензент, кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри міжнародного та

європейського права

Національного університету

«Одеська юридична академія»

Оксана КАНЄНБЕРГ-САНДУЛ